

O COLECȚIE DE STUDII DESPRE CULTELE ORIENTALE ÎN IMPERIUL ROMAN

DE

D. M. PIPPIDI

Sînt mai bine de cincizeci de ani de cînd, invitat să expună în fața unui public francez rezultatele cercetărilor sale privitoare la istoria religioasă a primelor veacuri ale erei noastre, Franz Cumont, autorul încă tînăr al unei ample și exhaustive lucrări închinată zeului iranian Mithra¹, ținea la Collège de France ciclul de conferințe publicate sub titlul *Les religions orientales dans le paganisme romain*, în care, cu o rară eleganță dar și cu o deplină stăpînire a izvoarelor — literare, epigrafice și arheologice — schița tabloulul menit să devină clasic al răspîndirii cultelor răsăritene în lumea unificată de cucerirea romană. Apărută în 1906, lucrarea avea să cunoască pînă în 1929 trei ediții, urmate în același an de o a IV-a, cea din urmă îngrijită de autor și deosebită de cele anterioare printr-un aparat de note pe cît de amplu pe atît de indispensabil.

După ediția a IV-a, cartea învățatului belgian n-a mai fost retipărită, în ciuda faptului că astăzi a devenit cu totul rară și că bibliotecile și specialiștii n-au încetat s-o reclame. Ceea ce-l va fi împiedicat pe autor să răspundă așteptării generale trebuie să fi fost, în primul rînd, îndeletnicirea cu alte subiecte, dar poate și conștiința că — după trecerea mai multor decenii în care explorarea întregului *orbis Romanus* făcuse progrese uriașe, scoțînd la iveală monumente epigrafice și arheologice nebănuite — o simplă reproducere a ediției din 1929 n-ar fi fost socotită îndestulătoare. Pentru același motiv, probabil, cartea n-a fost reeditată nici după moartea lui Cumont, și tocmai în acest impas e de căutat explicația inițiativei care-mi reține atenția și pe care socot potrivit s-o aduc la cunoștința cititorilor Studiilor Clasice.

E vorba de o serie de studii monografice închinată fie unor centre importante, fie unor întregi provincii din Europa și Africa ale Imperiului, în care autori aleși cu grijă își propun să înfățișeze stadiul actual al cunoștințelor despre răspîndirea în ariile respective a cultelor răsăritene: egiptene, microasiatice și iraniene. Inițiativa colecției și planul ei de ansamblu se datoresc unui tînăr învățat olandez, Martin J. Vermaseren, cunoscut prin studii privitoare la religia lui Mithra, ale cărei vestigii le-a cercetat în lumea întreagă, editîndu-le în culegerea intitulată: *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae* (vol. I, Haga, 1956; vol. II, Haga, 1960. De același, cf. și *Mithra, ce dieu mystérieux*, Bruxelles, 1960).

¹ *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*, I—II, Bruxelles, 1896—1898

Întregul material avut în vedere urmează a fi prezentat în cca. 40 de lucrări, din care jumătate sînt de pe acum atribuite colaboratorilor chemați să le scrie. Din acest punct de vedere, se cuvine subliniat caracterul internațional al întreprinderii, așa cum rezultă dintr-o oricît de superficială trecere în revistă a numelor și a titlurilor: I. V. Wessetzky: *Die ägyptischen Kulte zur Römerzeit in Ungarn*; II. Z. Kadar: *Die kleinasiatisch-syrischen Kulte in Ungarn*; III. M. Florian Squarciapino: *I culti orientali ad Ostia*; IV. E. Harris: *The Oriental Cults in Britannia*; V. A. Garcia y Bellido: *Les religions orientales dans l'Espagne romaine*; VI. E. Diez: *Die orientalischen Religionen in der Provinz Noricum*; VII. M. Renard: *Les religions orientales dans la Belgique romaine*; VIII. B. Gabričević: *Corpus monumentorum religionum orientalium in Dalmatia repertorum*; IX. M. J. Vermaseren: *Le culte de Sérapis à Rome*; X. P. Romanelli: *I culti orientali sul Palatino*; XI. V. Scrinari: *I culti orientali nella X Regio Augustea, Venetia e Histria*; XII. B. Gavela: *Les religions orientales dans la Macédoine (partie yougoslave)*; XIII. K. Parlasca: *Die ägyptische Religion in Germania*; XIV. R. Pellmann: *Die orientalischen Religionen in der Schweiz*; XV. D. M. Pippidi: *Les cultes des villes grecques de la Scythie Mineure*; XVI. C. Daicovicu: *Les cultes orientaux dans la Dacie romaine*; XVII. I. A. Berciu: *Les cultes orientaux à Apulum*; XVIII. V. D. Blawatsky: *Le culte de Mithra dans la Crimée*; XIX. J. Leclant: *Les monuments de la religion égyptienne récemment découverts hors d'Égypte*; XX. J. Leclant: *La religion égyptienne dans la Gaule*; XXI. M. J. Vermaseren: *Les religions orientales dans les Pays-Bas*.

Interesul fiecărei lucrări în parte abia dacă mai trebuie subliniat, dar poate că nu e fără rost să relev o oarecare inconsecvență în modul cum diferiții autori și-au conceput lucrările. În timp ce unii anunță studii în care-și propun să prelucreze materialele vechi și noi din aria respectivă, alții — mai puțini la număr — se pregătesc să dea la iveală simple *culegeri* de documente epigrafice și arheologice, cum pare să fie cazul armintitului *Corpus monumentorum religionum orientalium in Dalmatia repertorum*. Nepotrivită mi se pare, de asemenea, și împrăștierea excesivă a materialelor din aceeași parte de lume, rezultînd din tratarea independentă, de mai mulți colaboratori, a situației dintr-o singură provincie sau regiune. Această din urmă împrejurare va duce, fără îndoială, la o sensibilă inegalitate de întindere între diferitele fascicule, dar inconvenientul pe care-l semnalez stă mai ales în riscul ca încheierile diferiților autori să se resimtă de lipsa unei stăpîniri integrale a documentării.

Chiar dacă unele din inconvenientele semnalate nu vor putea fi înlăturate pe măsura cîștigării de experiență, rămîne, oricum, că publicarea pînă la capăt a seriei de volume proiectate va pune pe istoricul viitor al religiei antice într-o situație incomparabil mai bună decît aceea în care se găsea Cumont atunci cînd își scria memorabila carte. Strîngerea și clasarea sistematică a documentelor din cele mai variate locuri va permite nu numai schițarea unui tablou precis al răspîndirii cultelor orientale în provinciile de vest și de nord ale Imperiului, dar va contribui, cu siguranță, la mai buna înțelegere a numeroase aspecte obscure, începînd cu împrejurările istorice care au favorizat răspîndirea într-o atît de largă măsură a religiilor de mîntuire, continuînd cu tendințele sincretistice manifestate în cursul procesului de difuzare și sfîrșind cu unele spinoase probleme de iconografie.

Pînă în clipa cînd scriu, cele două fascicule apărute (*Die ägyptischen Kulte zur Römerzeit in Ungarn*, de Vilmos Wessetzky, și *I culti orientali ad Ostia*, de Maria Florian Squarciapino) îndreptățesc așteptările legate de publicarea seriei proiectate. În amîndouă, abundența materialului ilustrativ completează în chip fericit bogăția informației epigrafice; în amîndouă, în ciuda obiectivelor circumscrise cu strictețe, concluziile parțiale converg spre concluzia de ansamblu ce trebuie să încununeze colecția întreagă și care-și va găsi, poate, expresie într-o lucrare menită să aducă științei serviciile pe care i le-a adus sinteza lui Cumont în ultimii cincizeci de ani. Pînă atunci nu va fi fără folos să citez unele considerații ale autoarei lucrării despre Ostia, a căror

îndreptățire nu mi se pare contestabilă și care vin să confirme reflecțiile precedente: «... Lo sviluppo dei culti orientali ad Ostia rientra nel più vasto quadro del mutamento spirituale e morale della società antica ed è quindi collegato e dipendente da un fenomeno generale e non rappresenta qualcosa di particolare, legato a circostanze contingenti di origine etnica della popolazione locale. Considerato sotto tale punto di vista mi pare che il fenomeno acquisti maggior interesse poichè il suo studio puo rivestire importanza più generale in quanto specchio non soltanto di condizioni e credenze locali e solo localmente giustificabili, ma parte di un più ampio e universale movimento. Quanto vedremo ad Ostia, quindi, potrà, secondo me, servire a giustificare e spiegare analoghi fenomeni se non altrove, almeno a Roma di cui in definitiva, almeno da un certo periodo, essa costituì il quartiere commerciale ».
